

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Het demografische probleem

van Praag, B.; Lambooy, J.

Publication date

2003

Document Version

Final published version

Published in

Liberaal Reveil

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Praag, B., & Lambooy, J. (2003). Het demografische probleem. *Liberaal Reveil*, 44(6), 221-227.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

HET DEMOGRAFISCHE PROBLEEM

BERNARD VAN PRAAG EN JAN LAMBOOY

De laatste decennia is het geboortecijfer is zo sterk gedaald dat de bevolking op termijn zou kunnen gaan krimpen. Er is daarom alle reden om aandacht te besteden aan de omvang en de samenstelling van de bevolking op lange termijn, want die zijn in toenemende mate relevant voor de politiek van nu, zo stellen de auteurs van het onderstaande artikel. Zij vinden dat de Nederlandse overheid alle maatregelen moet toetsen op de bevolkingspolitieke consequenties.

De huidige situatie van ons land is niet erg bevredigend. Er is een economische recessie met te weinig dynamische factoren om er op eigen kracht weer uit te komen, de overheid worstelt met de dreiging van een onbeheersbaar financieringstekort, er is een etnische-minderhedenprobleem en de vergrijzing bedreigt de houdbaarheid van de arrangementen van onze sociale welvaartsstaat. De hier genoemde viervoudige problematiek is in mindere of in meerdere mate aanwezig in bijna alle Europese landen. Het zou dus voor de hand liggen dat men komt tot een vanuit Europa gecoördineerde aanpak, maar dat schijnt helaas op de korte termijn onmogelijk te zijn. Bij ontstentenis van een Europese politiek lijkt het dan dringend gewenst althans een nationale politiek te ontwikkelen om de hierboven geschetste problematiek zoveel mogelijk te verzachten. Het gegeven dat ook in de meeste andere landen van Europa de regeringen nog niet zijn gekomen tot een duidelijke politiek ontslaat de Nederlandse regering niet van haar plicht hierover zelfstandig na te denken en eventueel politieke maatregelen te nemen.

VERONTRUSTENDE DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELING

Vanzelfsprekend zijn er vele oorzaken voor problemen in de economische en sociale ontwikkelingen, zoals de internationalisering, de technologie, de institutionele verstarring en de verandering van waarden en normen. Daarom is het als klein land dikwijls niet goed mogelijk zelfstandig beleid te ontwikkelen.

Onzes inziens is één van de fundamentele factoren achter de huidige malaise van *demografische aard*. Er is in de laatste decennia een onrustbarende ontwikkeling

aan de gang op dat gebied. Beginnend in de jaren zestig, met de uitvinding van de pil, is het aantal geboorten per vrouw aanzienlijk gedaald. Aanvankelijk was dit een verheugende ontwikkeling, omdat terecht voor overbevolking werd gevreesd. In de jaren negentig is het geboortecijfer echter zo sterk gedaald dat de bevolking op termijn echt zou kunnen gaan krimpen. De gezaghebbende prognose van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) stelt weliswaar dat deze krimp niet zal plaatsvinden en dat zelfs tot 2050 nog een verdere groei tot ca. 17,5 miljoen kan worden verwacht. De prognose van het CBS gaat echter uit van een bestendig migratiesaldo van ca. dertigduizend migranten per jaar. De laatste kwartalen van 2003 zien wij echter dit saldo al negatief worden en het valt te verwachten dat de immigratie in de komende decennia veel minder zal zijn dan in de jaren negentig, terwijl de emigratie uit Nederland in bescheiden mate zal toenemen. De CBS-prognose, die overigens zou leiden tot meer dan 30 procent allochtonen in Nederland in 2050, wat uiteraard voor de grote steden zoals Amsterdam, Rotterdam en Utrecht maar ook voor veel kleinere stedelijke concentraties tot een onhoudbare toestand zou leiden, lijkt dus gebouwd op politiek drijfzand. In ieder geval lijkt het verstandig ook de prognose te bekijken waarbij het migratiesaldo gelijk aan nul wordt genomen.

Er was tot voor kort weinig aandacht voor de omvang en de samenstelling van de bevolking. In de eerste plaats vinden de ontwikkelingen zo geleidelijk plaats dat ze niet erg opvallen aan de politieke horizon, waar de tijdseenheid meestal wordt bepaald door de periode tussen twee verkiezingen. In de tweede plaats leggen de meeste mensen geen verband tussen de demografische ontwikkeling en welvaart en welzijn in onze maatschappij. In de derde plaats overheerst het gevoel dat het onethisch is om de demografische ontwikkeling te willen beïnvloeden, en zelfs wanneer men die ethische bezwaren niet deelt, dat het onbegonnen werk is, omdat die ontwikkeling niet te beïnvloeden valt.

De ontwikkeling van de bevolking op langer zicht wordt in toenemende mate relevant voor de politiek van nu. Dit ligt aan de opkomst van de *sociale arrangementen*. Was een eeuw geleden de zorg voor de zwakkeren en ouderen nog geschoeid op vrijwillige basis via *charitas* en verzorging van ouders door kinderen, nu is er een uitgebreid macro-contract tussen de opeenvolgende generaties, waardoor de demografische ontwikkeling van groot belang wordt. Wat heeft de oude generatie immers aan zo'n contract wanneer de toekomstige jonge generatie ten tijde van het incasseren niet meer (voldoende) aanwezig is om haar verplichtingen waar te maken?

Een tweede reden waarom de demografische ontwikkeling zo aan belang heeft gewonnen zijn de investeringen in materiële infrastructuur en de daaruit voortvloeiende verplichtingen voor de overheidsuitgaven, het onderhoud van infrastructuur en het aflossen van staatsleningen.

Zoals reeds aangeduid hechten wij weinig waarde aan de recente CBS-prognose. Deze gaat uit van een bestendigen van het huidige immigratie- en emigratiepatroon. We zien de laatste kwartalen een duidelijke afname van de immigratie, hoofdzakelijk als reactie op de op gang komende discussie in Nederland en de Europese Unie over de voor- en nadelen van immigratie. Deze omslag van de publieke opinie en de daaruit volgende verscherpte immigratiewetgeving blijft natuurlijk niet onopgemerkt in de traditionele emigratielanden en leidt tot een vermindering van de animo om naar West-Europa te emigreren. Tevens leidt de huidige malaise tot een versterkte uitstroom uit Nederland en West-Europa, deels van recente immigranten en deels van autochtone Nederlanders.

De ontwikkeling van de bevolking (bij een migratiesaldo gelijk aan nul) – met name de voor de toekomst te verwachten bevolkingsopbouw naar leeftijdsklassen – kan tot grote economische en sociale problemen leiden. Bij een analyse van het probleem zijn er twee belangrijke dimensies. In de eerste plaats gaat het om de *omvang* van de bevolking en in de tweede plaats om de *leeftijdsverdeling*. En deze twee dimensies hebben alles met elkaar te maken. Om dit in te zien bekijken we het volgende gestileerde voorbeeld. Laten we aannemen dat de bevolking constant blijft en wordt opgesplitst in drie even grote leeftijdsklassen van *jongeren*, *volwassenen* en *ouderen*. De gemiddelde leeftijd van de bevolking is dan $\frac{1}{3} * 1 + \frac{1}{3} * 2 + \frac{1}{3} * 3 = 2$. Laten we nu eens aannemen dat de bevolking fiks groeit met een fractie van $\frac{1}{3}$ per generatie. In dit geval verhouden de generaties zich als $\frac{4}{3} : 1 : \frac{3}{4}$ en de gemiddelde leeftijd wordt $\frac{4}{3} * 1 + 1 * 2 + \frac{3}{4} * 3 = 1.5$. De bevolking is dus flink jonger geworden en als de groei op $\frac{1}{3}$ gehandhaafd blijft, dan blijft men deze leeftijdsverdeling houden. Op dezelfde wijze kan men uitrekenen dat bij een negatieve bevolkingsgroei van $\frac{1}{3}$ de gemiddelde leeftijd stijgt naar ca. 2.2. Natuurlijk zijn dit eenvoudige en gestileerde rekenvoorbeelden, maar hieruit blijkt dat groei en gemiddelde leeftijd eenduidig aan elkaar zijn gerelateerd. Bij gelijkblijvende sterfte wordt de groei bepaald door het aantal geboren kinderen per vrouw. Indien de vruchtbaarheidsratio, dat is het aantal kinderen per vrouw, gemiddeld 2,1 kind bedraagt, blijft de bevolking constant. Bij 2,5

kind krijgt men een jaarlijkse bevolkingsgroei van ca. 1 procent en bij een vruchtbaarheidsratio van 1,7 kind zal de bevolking met ca. 1 procent dalen per jaar. De vruchtbaarheidsratio in ons land bedraagt momenteel ca. 1,7 en dit is tevens het gemiddelde voor Europa. Van 1945 tot 2000 zijn wij met 1 procent per jaar gegroeid, waardoor de bevolking steeg van 9 miljoen tot ruim 16 miljoen. Op dezelfde wijze kan een daling met 1 procent per jaar ertoe leiden dat in 2055 ons land wederom 9 miljoen mensen herbergt. De verhouding tussen *actieven* tussen 20 en 65 en *niet-actieven*, die gesplitst kunnen worden in jongeren tot 20 jaar en senioren, ouder dan 65, wordt daardoor blijvend veranderd. In de periode van 1945 tot ca. 2000 zijn wij gegroeid met gemiddeld 1 procent per jaar en dit komt overeen met een hoge ratio van actieven/niet-actieven; in de laatste jaren werd ook nog ‘geprofiteerd’ van het tijdelijke verschijnsel dat het aantal kinderen al daalde maar het aantal senioren nog niet toenam. Bij een groei van -1 procent zullen wij worden geconfronteerd met een blijvend verouderde bevolking. Zoals gezegd geldt dit voor de meeste landen van Europa.

De economie is sterk afhankelijk van de demografische groeivoet. Een relatief jonge en groeiende bevolking leidt tot veel uitbreidingsinvesteringen, en tot een jonge en flexibele beroepsbevolking met een hoge en groeiende arbeidsproductiviteit. Zowel de productie per hoofd van de beroepsbevolking als per hoofd van de totale bevolking is hoog. Een relatief oude en dalende bevolking gaat gepaard met het spiegelbeeld. Zowel de productie per hoofd van de beroepsbevolking als per hoofd van de totale bevolking is laag. Omdat de beroepsbevolking daalt en de dynamiek terugloopt, zal het nationaal inkomen gaan dalen en de productie, helaas ook die van innoverende productielijnen, zal worden verplaatst naar landen met een grotere dynamiek en een jongere beroepsbevolking. Hetzelfde geldt voor de innovatieve research. Dit zal leiden tot een zelfversterkend proces, waarbij de economie minder innovatief wordt en verschaalt en het aantal geboorten nog sterker kan gaan teruglopen dan nu al het geval is door een gebrek aan toekomstperspectief.

Ten slotte wijzen wij op de zich nu al manifesterende moeilijkheden bij het overleiden van de zorg voor zwakkeren en ouderen. Dit zal kunnen resulteren in een conflict tussen de actieven en niet-actieven over de omvang van de herverdelingsarrangementen tussen actieven en niet-actieven, met als gevolg een groeiende ongelijkheid tussen hen en een afbraak van de solidariteit tussen de generaties.

TOCH MAAR TERUG NAAR 10 MILJOEN?

Er zijn stemmen die veel goeds zien in een teruglopende bevolking, waarbij voor Nederland wel wordt gedacht aan een nostalgische 'tien miljoen'. Het kan inderdaad niet worden ontkend dat de bevolkingsdruk in Nederland hoog is met alle gevolgen van dien voor het milieu en het gebruik van ruimte. Het is ook duidelijk dat de Nederlandse ruimte grenzen stelt aan de bevolkingsuitbreiding. Daarbij kan overigens worden verwezen naar de dalende vraag naar ruimte bij de landbouw. Ook kan worden gewezen op de verbetering van de kwaliteit van het milieu sedert 1970, zelfs ondanks de toegenomen bevolking. Voorts dient te worden bedacht dat Nederland en zelfs de Randstad in vergelijking met andere grote stedelijke regio's in het buitenland, zoals Londen en omgeving en Parijs en omgeving, een lagere bevolkingsdichtheid heeft dan die metropolen. Men dient Nederland niet te vergelijken met grote relatief lege landen als het Verenigd Koninkrijk of Frankrijk maar met hun stedelijke regio's, waardoor het schrikbeeld van een overbevolkt Nederland enigszins kan worden gerelativeerd. Het is uiterst moeilijk om in een maatschappij met een dynamische technologie en economie een optimale bevolkingsomvang aan te geven. De in het verleden beleefde groei kan natuurlijk ook niet oneindig doorgaan. De vraag is dan of we naar een stabilisatie van de bevolking met een omvang van de huidige 16 miljoen moeten streven of dat we via een uiterst pijnlijk ca. vijftig jaar durend proces van krimpen naar een bevolking van ca. 10 miljoen moeten teruggaan. De 'club van tien miljoen' verdedigt de these dat de krimp vrij pijnloos zou plaatsvinden, omdat er op het moment nog een grote 'onbenutte arbeidsreserve' in ons land zou zijn, die zonder probleem weer aan het werk gezet zou kunnen worden. Wij zien dit als een veel te zonnige en zelfs irrealistische inschatting. Op grond van het hierboven te berde gebrachte, lijkt het ons dat op dit punt een nationale discussie en een afweging van pro's en contra's op zijn plaats is. Onze voorkeur gaat uit naar stabilisatie op het huidige peil of eventueel een lichte daling van, zeg, 0,1% per jaar.

NEDERLAND VOLGENS DE CBS-PROGNOSE.

Ten slotte nog enige woorden over de CBS-prognose. In deze visie worden de ontbrekende Nederlandse kinderen ingeruild voor immigranten, meestal in de leeftijdsklasse tussen 20 en 40. Hoewel de totale omvang van de bevolking ongeveer hetzelfde blijft of nog wat groeit, kleven er verscheidene nadelen aan deze optie. In de

eerste plaats krijgen we een grijzere leeftijdsverdeling dan bij een natuurlijke aanwas van binnenuit. In de tweede plaats hebben de immigranten in het algemeen minder 'human capital' dan de kinderen die in Nederland zijn grootgebracht. De laatsten zijn immers hier geschoold, hebben hier gebruik gemaakt van de Nederlandse gezondheidszorg en zijn beter geadapteerd aan de Nederlandse maatschappij en arbeidsklimaat dan degenen die al vrij laat in hun leven hier binnenstromen. Ten slotte moeten vragen gesteld worden bij de mogelijkheid tot absorptie van deze immigranten. Reeds nu dreigen onze grote steden te 'verzwarten'. Aangezien immigranten zich in grote meerderheid vestigen in onze grote steden, zal, wanneer het aantal allochtonen oploopt tot ca. 30 procent, dit leiden tot steden die voor een grote meerderheid een 'zwarte' bevolking hebben. Ook binnen de allochtone bevolking is er een grote variëteit van culturen en achtergronden. Afgezien van het feit dat de Nederlandse cultuur zo wordt ondergeschoffeld, is er het meer algemene probleem dat een stedelijke leefgemeenschap met vele naast elkaar levende culturen die niet geïntegreerd worden in een gemeenschappelijke cultuur, niet goed kan functioneren. Het uitkomen van deze CBS-prognose is niet alleen onwaarschijnlijk maar ook onwenselijk.

Op dit punt aangekomen rijst de vraag: *ligt hier een taak voor de overheid?*

Er zijn drie deelvragen:

- a. *Kan* de overheid de bevolkingsgroei en in het verlengde daarvan de bevolkingsopbouw (lees de vruchtbaarheidsratio) beïnvloeden?
- b. Is het een *taak* voor de overheid de bevolkingsgroei en de daarmee samenhangende leeftijdsverdeling te beïnvloeden?
- c. Zijn er *alternatieve* vormen van overheidspolitiek, die niet de vruchtbaarheidsratio maar wel de verhouding actieven/niet-actieven kunnen beïnvloeden?

Bijna alle overheidspolitiek beïnvloedt de vruchtbaarheid indirect.

Ad a. Het is in Nederland een soort volkswijsheid dat de overheid de vruchtbaarheid niet beïnvloeden kan. In de internationale literatuur en in andere landen, zoals Frankrijk en de Scandinavische landen, wordt daar duidelijk anders over gedacht. Recentelijk heeft ook de Nederlandse Gezinsraad erkend dat Nederland een uitgesproken kindonvriendelijke politiek voert en dat dat consequenties heeft voor ons geboortecijfer. Er zijn geen wetenschappelijke experimenten bekend waarmee

eenduidig is aangetoond dat door toepassing van een bepaalde politiek in één land en het niet-toepassen van die politiek in een ander land, de vruchtbaarheid in beide gebieden ging verschillen. Zulke sociale experimenten zijn in de praktijk onmogelijk en dus ook nooit uitgevoerd. De afwezigheid van zulke experimenten impliceert dat er geen empirisch ondersteunde wetenschappelijke gronden zijn waarop een uitspraak mogelijk is over de werkzaamheid van bevolkingspolitiek. Er zijn evenwel door internationaal vergelijkend onderzoek wel indirecte aanwijzingen te vinden voor de invloeden van verschillen in beleid. Het is voorts bekend dat in tijden van hoogconjunctuur de vruchtbaarheid wat hoger pleegt te zijn dan in tijden van onzekerheid en/of laagconjunctuur, wat indiceert dat economische factoren de vruchtbaarheid beïnvloeden.

Vermoedelijk heeft veel beleid een onbedoeld effect op het vruchtbaarheids-gedrag. Vele maatregelen en besluiten van de overheid hebben onbedoelde bevolkingspolitieke aspecten en consequenties. Ter verduidelijking geven we enige voorbeelden:

- ? ? Verruiming of verschraling van de kinderbijslag
- ? ? Instelling of afschaffing van kinderaftrek in de inkomsten- en loonbelasting
- ? ? Bevordering en subsidiëring van kinderoppas en crèches
- ? ? Betalen of niet betalen van diensten van consultatiebureaus, schoolzwemmen
- ? ? Kosten van onderwijs (recente berekeningen stellen dat onderwijskosten per kind per jaar nu zijn opgelopen tot 1.500 euro)
- ? ? Afschaffen, verlagen of verhogen van collegegelden, studielonen, etc.
- ? ? Afschaffen of instellen van kinderkortingen, gezinskorting bij openbare tarieven, bij voorbeeld in het openbaar vervoer
- ? ? Ouderschapsverlof, mogelijkheid van deeltijdbanen
- ? ? Regelingen omtrent het verplicht participeren in de arbeidsmarkt door vrouwen met kinderen
- ? ? Huisvestingspolitiek
- ? ? Ontslag- en arbeidsrecht
- ? ? Echtscheidingsrecht en erfrecht
- ? ? De regelingen van de sociale verzekeringen

Uit deze voorbeelden zal duidelijk zijn dat alle regeringen van na 1945 politiek hebben bedreven met consequenties voor de bevolkingsontwikkeling. Ook al was die

politiek niet zo bedoeld, er was een latente bevolkingspolitiek. Grosso modo was die politiek in de eerste decennia na de oorlog te kenschetsen als pro-natalistisch en in de laatste twee decennia als contra-natalistisch.

De overheid dient bij haar doen en laten rekening te houden met de demografische consequenties.

Ad b. Uit het antwoord op de vorige vraag valt af te leiden dat ook als men de overheid geen taak toekent, *in de praktijk* de overheid weinig kan doen of nalaten zonder bevolkingspolitieke consequenties. *De overheid is een speler op dit veld, of zij wil of niet.* Het is dus van belang dat de overheid en het parlement elke maatregel tenminste toetst op haar eventuele bevolkingspolitieke consequenties. Dit impliceert dat de overheid ook een standpunt zal moeten innemen over de wenselijke bevolkingsontwikkeling en op basis daarvan en de toetsing van de huidige latente bevolkingspolitiek bepaalde aspecten van haar politiek zal moeten heroverwegen. Tevens is het een verantwoordelijkheid van de overheid om ongewenste ontwikkelingen op het gebied van de bevolkingsontwikkeling om te buigen. De omvang en samenstelling van de nationale bevolking is immers de meest cruciale determinant van het nationale welzijn.

Alternatieven voor bevolkingspolitiek.

Ad c. Ten slotte worden er in het actuele debat een aantal andere maatregelen genoemd die de te verwachten vergrijzingproblematiek zouden kunnen oplossen of verzachten. Hierbij gaat het in feite steeds om een ophoging van de verhouding tussen actieven en non-actieven.

De eerste oplossing is het *importeren van immigranten* ter vervanging van ontbrekende autochtonen in de actieve leeftijdsklasse. Het Centraal Planbureau heeft onlangs in een rapport aangetoond dat deze oplossing uit een oogpunt van zowel kosten en baten als ten aanzien van de samenstelling van onze bevolking geen werkzame oplossing is.

De tweede oplossing is het *verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd*. In theorie is dit een goede oplossing. Er moet zeker in die richting worden nagedacht. Iedereen die niet van enig gevoel van realisme is gespeend zal overigens inzien dat het mechanisme van de arbeidsmarkt deze oplossing zal trachten te frustreren. Niet voor niets zijn de laatste decennia de boven-55-jarigen op grote schaal uit het

arbeidsproces verdwenen. In het algemeen zijn werknemers van 68 nu eenmaal minder productief en minder flexibel inzetbaar dan werknemers van 30. Werkgevers zullen dus de huidige lonen niet willen betalen voor 68-jarigen, en bij loondaling zal de werknemer in het algemeen moeilijk zijn te motiveren. Maar zelfs bij een verhoging van de inzet van ouderen in plaats van de ontbrekende jongeren zal de arbeidsproductiviteit per hoofd van de beroepsbevolking naar beneden gaan. Hetzelfde geldt voor de pogingen om het ziekteverzuim en de toestroom tot de WAO te beperken en de pogingen tot reïntegratie. Alle kleine beetjes helpen, maar het effect zal te weinig zijn om hier een werkelijke oplossing van te kunnen verwachten.

De derde oplossing die wordt gesuggereerd is die van meer research, kennis, bij- en nascholing. Hoewel op zich tot op beperkte mate mogelijk, moet toch ook van deze politiek geen wonderen worden verwacht. De ervaring met het Nederlandse systeem van onderwijs en onderzoek is immers in de laatste decennia moeilijk anders dan als teleurstellend te kwalificeren.

VOORSTEL TOT INSTELLING VAN EEN ONAFHANKELIJKE STAATSCOMMISSIE BEVOLKINGSVRAAGSTUKKEN

Gezien het feit dat de laatste jaren een ontwikkeling zichtbaar wordt die onoverkomelijk leidt tot een dalende en sterk vergrijzende bevolking bepleiten wij om zo spoedig mogelijk een geconcentreerde denkinspanning te starten, bij voorbeeld in de vorm van een onafhankelijke *staatscommissie Bevolkingsvraagstukken*. Alleen in zo'n kader lijkt een integraal onderzoek naar de verschillende beleidsopties, dat bij voorkeur binnen een jaar moet worden afgerond met een puntig advies, mogelijk. De urgentie is geboden omdat elk jaar uitstel van een ombuiging van de bevolkingsdaling de acute problematiek, die zich al in de komende twintig jaar uitdrukkelijk zal manifesteren, zal verergeren. Natuurlijk wordt er in ambtelijke kringen wel nagedacht over bevolkingsvraagstukken, maar helaas heeft dat er de laatste twintig jaar niet toe geleid dat de koe bij de horens wordt gevat. In het laatste advies van de Werkgroep Bevolkingsvraagstukken is het moeilijk enig advies tot beleidswijziging te onderkennen. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de gang van zaken in Frankrijk, Spanje en Italië waar recentelijk expliciete pro-natalistische maatregelen zijn genomen.^{i[1]} Ook de Tweede Kamer heeft onlangs een kamerbrede tijdelijke commissie ingesteld om het probleem te bestuderen, maar deze commissie heeft een

mandaat van vier jaar gekregen en dat lijkt geen goed teken voor een daadkrachtige aanpak.

Een staatscommissie à la de Commissie-Dekker (1986) is natuurlijk een paardenmiddel, dat wordt gebruikt 'als de politiek er niet meer uitkomt'. Daar is in dit geval zeker sprake van. Zodra politici echt gaan nadenken over bevolkingsproblematiek wordt het een hete aardappel, die men liefst zo vlug mogelijk aan een ambtelijke commissie of aan een wetenschappelijk onderzoeksbureau overlaat zoals het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI). Dat soort oplossingen leidt niet tot het 'klip en klaar' formuleren van de politieke heikele vragen en het formuleren van oplossingsvarianten. De politieke aspecten van dergelijke rapportages dienen immers weer het consent van hun opdrachtgevers, d.w.z. het kabinet, te krijgen.

Een staatscommissie van onafhankelijke deskundigen die niet te ver afstaan van de politieke realiteit lijkt te kunnen leiden tot een doorbraak, waardoor het probleem althans op de politieke agenda wordt gezet. Deze staatscommissie zal zich moeten bezighouden met:

? ? Het opstellen van een realistische prognose van de ontwikkelingen in de komende vijftig jaar bij ongewijzigd beleid. Het gaat daarbij dan niet alleen om demografische voorspellingen, maar ook om een voorspelling van de ontwikkeling van de voornaamste economische en sociale variabelen in hun onderlinge samenhang. Hoe ontwikkelt zich de werkgelegenheid, de productiviteit, het bruto nationaal product, hoe ziet de etnische verdeling over het land eruit, wat zijn de implicaties van de vergrijzing voor de zorg en het onderwijs, het vrijwilligerswerk en het plaatselijk bestuur? Welke verschuivingen kan men verwachten in de beroepsbevolking, waarbij onder ogen gezien moet worden dat de noodzakelijke vergroting van de zorgsector zal leiden tot het wegzuigen van gekwalificeerd en ongekwalificeerd personeel uit de industrie en de overige dienstverlening met onder andere effecten op onze import- en exportpositie. En waar moeten onze spaargelden worden geïnvesteerd; in een industrie of in een verzorgingshuis? Over deze vragen wordt nu weinig gesproken en een publieke bewustwording over wat er aan de hand zou kunnen zijn lijkt noodzakelijk.

? ? De evaluatie van de gevolgen van de huidige regeringspolitiek, ruim begrepen, ten aanzien van de verhouding actieven/non-actieven, waarbij rekening wordt

gehouden met de heterogeniteit van werknemers en de daaruit voortvloeiende verschillen in arbeidsproductiviteit.

Om de huidige regeringspolitiek, die we het beste kunnen omschrijven als 'Gods water over Gods akker laten lopen', te kunnen evalueren is het natuurlijk nodig dat alternatieven worden geformuleerd. De vraag is dan welke aspecten van overheidspolitiek effecten hebben op de samenstelling en de groeivoet van de bevolking. Welke instrumenten van overheidspolitiek kunnen en mogen worden ingezet en welk effect op welke termijn mogen we ervan verwachten? Hiervoor hebben we al aangegeven welke aspecten van wetgeving en politiek demografisch relevant zijn, maar deze lijst is waarschijnlijk niet uitputtend.

? ? Het doen van aanbevelingen omtrent de wenselijke bevolkingsontwikkeling, neergelegd in de vorm van doelstellingen. Hierbij dient ook de optie van een hoger geboortecijfer voor de autochtone bevolking in beschouwing te worden genomen. De essentiële vraag is natuurlijk of er een meerderheid te vinden is voor de gedachte dat de overheid ook verantwoordelijk is voor de demografische ontwikkelingen. Wanneer het antwoord daarop positief is, zal de commissie zich moeten uitspreken voor een keuze tussen de status quo met de hiervoor geschetste effecten, of een actieve bevolkingspolitiek. Deze keuze hangt natuurlijk ook af van de vraag of men de te kiezen instrumenten aanvaardbaar en doelmatig acht. Dit werk van de commissie zal mede moeten worden gebaseerd op een analyse van de overheidspolitiek van een aantal landen die met Nederland kunnen worden vergeleken, bij voorbeeld OESO-leden, en die wel aan bevolkingspolitiek aandacht geven. Tevens zal het eigen onderzoek vergen, bijvoorbeeld interviews met budgetadviseurs, huisartsen en gezinssociologen, alsmede een attitudeonderzoek onder de vruchtbare bevolking. Wat zijn de beweegredenen die leiden tot het krijgen of uitstellen van het krijgen van kinderen?

? ? Het formuleren van overheidspolitiek, inclusief de eventuele formulering van nieuwe politieke instrumenten, om de wenselijke overheidsdoelstellingen te kunnen realiseren.

Bij deze instrumentatie zou men in de eerste plaats kunnen denken aan bij voorbeeld een postbus-51-campagne met het doel het gezin als samenlevingsvorm meer geaccepteerd te maken. Daarnaast zou het voor de hand liggen het fiscale stelsel kindvriendelijker te maken door bijvoorbeeld het herinvoeren van kinderaftrek in de inkomstenbelasting, een milder successierecht, beter en veel

goedkoper aanbod van kinderopvang, afschaffing schoolgelden, en facilitering en subsidiëring van gezinshuisvesting. Uiteraard zal deze politiek geld kosten, dat zal moeten worden gedekt uit bezuinigingen elders en/of hogere belastingen. Willen we dat niet, dan zullen we de volgende werkende generatie opzadelen met nog veel hogere kosten.

Wij hopen dat deze bijdrage een serieuze discussie over deze voor Nederland en Europa zo essentiële problematiek zal losmaken.

Prof. dr. B.M.S. van Praag is Universiteitshoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. Hij was onder andere lid van de WRR (1988-92) en van de Commissie-Dekker (1986). Prof. dr. J.G. Lambooy is emeritus hoogleraar Ruimtelijke Economie aan de Universiteiten van Amsterdam en Utrecht. Hij was onder meer lid van de Commissie Bevolkingsvraagstukken (1977).

NOTEN

^{i[1]} Zie ook *The Economist*, 1 oktober 2003; Nederlandse Gezinsraad, *Signalement* 2, oktober 2003; *Vrij Nederland*, 15 november 2003.